

معانی و بیان

(براست سوم)

جلیل تجلیل

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مرکز نشر دانشگاهی

معانی و بیان (ویراست سوم)

تألیف جلیل تجلیل

طراح جلد: حسین اسماعیلی

ویراستار: زهره رهیده

صفحه آرا: اکرم دلاوردوست

مرکز نشر دانشگاهی

چاپ اول ۱۳۹۷

تعداد ۵۰۰

چاپ و صحافی: سامان

۱۵۰۰۰ تومان

نشانی فروشگاه مرکزی: خیابان انقلاب، رویه روی سینما سپیده پاساژ خیبری، تلفن: ۶۶۴۰۸۸۹۱، ۶۶۴۱۰۶۸۶

فروش اینترنتی: www.bookiup.ir

171571124610000111111

حق چاپ برای مرکز نشر دانشگاهی محفوظ است

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: تجلیل، جلیل، ۱۳۱۳-

عنوان و نام پدیدآور: معانی و بیان/ تألیف جلیل تجلیل؛ ویراستار زهره رهیده.

وضعیت ویراست: ویراست ۳

مشخصات نشر: تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: چهار، ۹۰ ص.

فروست: مرکز نشر دانشگاهی؛ ۱۵۳۲. ادبیات فارسی؛ ۶۵

شابک: 978-964-01-1532-9

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

چاپ اول: ۱۳۹۷.

یادداشت: ویراست قبلی: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۹۰.

یادداشت: نمایه.

موضوع: معانی و بیان.

Rhetoric

شناسه افزوده: مرکز نشر دانشگاهی.

شناسه افزوده: Iran University Press

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷/۳۳۵۶/ PIR

رده بندی دیویی: ۸۰/۴۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۲۲۱۳۴

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست

صفحه	عنوان
۱	۱. علم معانی
۵	فصاحت
۸	مسند و مسندآلیه
۹	خبر و انشا
۹	اسناد
۱۰	حذف مسندآلیه
۱۱	حذف مسند
۱۲	معرفه بودن مسندآلیه
۱۳	نکره بودن مسندآلیه
۱۴	تقیید مسندآلیه
۱۵	تقدیم مسند بر مسندآلیه
۱۶	قصر مسندآلیه بر مسند
۱۷	قصر یا حصر
۱۸	انشا
۱۹	امر
۲۳	نهی
۲۵	استفهام

صفحه	عنوان
۲۶	نذا
۲۹	وصل و فصل
۲۹	مواضع وصل
۳۰	مواضع فصل
۳۱	ایجاز
۳۲	اطناب
۳۳	مساوات
۳۷	۲. علم بیان
۳۸	تشبیه
۳۹	عقلی و حسی بودن دو سوی تشبیه
۳۹	تقسیم تشبیه بر حسب اقسام و ترکیب
۴۱	تشبیه متعدد (ملفوظ و مفرد)
۴۲	وجه شبه
۴۴	تشبیه نزدیک و دور (قریب و بعید)
۴۵	تشبیه تمثیل
۴۶	تشبیه معکوس
۴۶	تشبیه تفصیل
۴۷	تقسیم تشبیه از دیدگاه ادات و وجه شبه
۴۸	آرمانها و بهره‌هایی از تشبیه
۵۰	بلاغت تشبیه
۵۳	استعاره
۵۶	تمثیل یا استعاره تمثیلیه
۵۶	مثل
۶۳	حقیقت و مجاز
۶۳	علاقه مجاز
۶۶	مجاز عقلی
۶۹	کنایه
۷۵	فهرست ابیات

پیشگفتار

به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین

از سالها پیش که ترجمه فارسی کتاب اسرارالبلاغه عبدالقاهر جرجانی به خامه این بنده انتشار و از سوی مشتاقان ادب فارسی قبول عام یافت، مرکز نشر دانشگاهی تأسیس شد و کار شایسته و بایسته تألیف کتب درسی دانشگاهی را به عهده گرفت. خوانندگان پرشور، گونه‌گونه پژوهشهای زیبایی‌شناسی و مکاشفات سبزی را در مباحث بلاغت جست‌وجو می‌کردند؛ بدین ترتیب در عرصه صورتگری کلام، خلاف آند و تناسلی تشبیه را پیشه اندیشه خود یافته، به نگارش کتاب معانی و بیان پرداختم.

در اندرون این کتاب برای اینکه دانش‌جویان، دلاور کرامی و شیفته‌گان بلاغت جهان‌گستر ایران و اسلام که از قرآن کریم، احادیث پیامبر اکرم (ص) و نهج‌البلاغه امیرمؤمنان (ع) آنچه را که بر بام سخن می‌تابیده بهره‌ها گیرند، به سامان‌دهی مطالبی در حوزه معانی بیان پرداختم.

برای نمونه خاقانی در بیت زیر:

از لباس صبح عریان مانده چون ایمان و صبح هم به صبح اندازد که جان نور ایمان دیده‌اند

که اشاره دارد به آیه «وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ» یعنی سوگند به صبح چون بدمد. (تکه ۱۸/)
شیخ فریدالدین عطار نیز در بیت‌های زیر چگونه می‌گوید؟

شنیدم من که موشی در بیابان	مگر دید اشتری را بی‌نگهبان
مهارش سخت بگرفت و دوان شد	که تا اشتر به آسانی روان شد
چون آوردش به سوراخی که بودش	نبودش جای آن اشتر چه سودست
بدو گفت اشتر ای گم کرده راهت	من اینک آمدم کو جایگاهت
کجا آیم درون ای تنگ روزن	چون من اشتر بدین سوراخ سوزن
برو دم در کش ای موش سیه‌سر	که نتواند گذشت اشتر از این در

که فروغ تابنده آیه ۴۰ سوره اعراف مفهوم فروغین خود را به معانی این اشعار برتافته است: إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَأَنْفَتَحَ لَهُمُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَيَدْخُلُنَّ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ.

یعنی: کسانی که آیات ما را دروغ انگاشتند و در برابر آن تکبر ورزیدند، درهای آسمان برآنان گشوده نگردد و وارد بهشت نشوند مگر آنکه شتر وارد سوراخ سوزن شود و بدینسان ستمکاران و مشرکان را کیفر می‌دهیم.

باری در این کتاب تعاریف عبارات و واژگان‌هایی چون فصاحت و بلاغت، مسند و مستدالیه (نهاد و گزاره) و چگونگی ذکر یا حذف آنها، نکره و معرفه بودن و موارد تقييد و تقدیم هر کدام و حصر و قصر انشاء و معانی رنگارنگ و گونه‌گونی آنها از امر، نهی، استفهام، ندا و مواضع فصل و وصل، اطلاق، ایجاز و مساوات از مباحث دانش مبانی آمده و گه‌گاه از آیات قرآنی برهانی یافته است.

در دانش بیان نشیبه گونه‌های آن: عقلی به حسی، حسی به عقلی، تشبیه متعدد و وجه شبه، تمثیل، آرمان و بهرمانی از سبک و سرانجام حقیقت و مجاز و علاقه‌های آن و نیز کنایه شرح شده است و برای آسانی مضامین، در آخر فهرستی به ترتیب صدر بیتها آمده است. در پایان بر خود لازم می‌دانم از سرلان ارجمند مرکز نشر دانشگاهی سپاسگزاری کنم.

جلیل تجلیل

مرداد ۱۳۹۷